

Росія – Україна: неореалістський підхід

Отже, основним підходом зовнішньополітичних пріоритетів виступає не баланс сил,

Занепокоєння Росії можливим (поки що в не надто близькій перспективі) вступом України до НАТО, російська енергетична дипломатія, кремлівське бачення пострадянського простору перетворилися на предмет постійних досліджень науковців, які намагаються зрозуміти та змодельовувати на перспективу геостратегічні пріоритети Російської Федерації. Традиційною є теза про історичну інерцію Росії, її великодержавні амбіції, що обумовлюють взаємодію з іншими центрами (США чи ЄС) на українському напрямі російських геостратегічних інтересів.

Однак необхідно зважити на те, що за багатьма параметрами Росія нині значно поступається іншим центрам сили, зокрема, країнам НАТО, потенціал яких потрібно розглядати в сукупності. Як наслідок, Росія будує нову безпекову політику навколо перспективи стратегічного партнерства зі США та НАТО. Військові та економічні реалії підштовхують Росію до тісних політичних відносин із найбільшими торговельними партнерами.

а слідування у фарватері певної наддержави та її союзників з метою посилення власної безпеки незалежно від ідеології сильної сторони.

Традиційно геостратегічні цілі держави концептуалізуються реалістською парадигмою, яка розглядає географію як одну зі складових силового потенціалу при з'ясуванні просторової взаємодії на світовій арені, особливо в контексті боротьби за розширення сфер впливу. В рамках реалістської парадигми, за Греєм Коліном, термін геополітика застосовується для позначення «взаємовпливу міжнародної політичної сили та географічних даностей», а отже відноситься до сфери великої політики: безпеки, світового порядку, впливу, становлення і занепаду центрів сили. Географія отримує стратегічну важливість лише тоді, коли йдеться про силові змагання на міжнародній арені. Геополітика є одним із найбільш традиціоналістських напрямів реалізму, а саме *realpolitik*, яка зводить логіку міжнародних відносин до боротьби великих держав за домінування.

Структурний реалізм: безпека як основний мотив геостратегічної поведінки Росії щодо України

Акцент на визначенні первинності структурних чинників при з'ясуванні зовнішньополітичної поведінки держави дав назву структурному реалізму, оскільки, пояснюючи наслідки міждержавної взаємодії, він базується на системних причинах із врахуванням глобального співвідношення військової сили в рамках світової політичної системи.

У рамках неореалістської моделі стратегічне середовище створює загальні рамки для зовнішньополітичних кроків Росії на українському напрямі.

Геостратегічні пріоритети Росії щодо України та спроможність їх реалізації визначаються місцем обох держав в структурі світової політичної системи, котре обумовлене їх відносним силовим потенціалом і характером стратегічного середовища.

Формування геостратегічних російсько-українських пріоритетів відбувається за системних умов наявності єдиного полюсу – США, та основних силових векторів, якими виступають відносини зі США, НАТО, ЄС. Концептуальним узагальненням такої «силової» взаємодії в регіоні є концепція «геополітичних центрів»

З.Бжезинського, «регіональних держав другого рівня» С.Хантінгтона та розуміння Г.Кіссінджера стратегії балансу сил, праці російських і вітчизняних дослідників.

Об'єктивно, що можливість геостратегічних дій Росії щодо України обмежена інтересам наддержави, яка зацікавлена в існуючому статус-кво і підтриманні наявного розподілу сил у регіонах. «Захід має зобов'язання переконати Росію відмовитися від її намагання домінувати над сусідами. Якщо Росія добре почуватиметься в своїх нинішніх кордонах, її відносини з навколишнім світом значно покращаться. Однак, якщо реформи зроблять Росію сильнішою і вона повернеться до політики гегемонії, чого бояться більшість із її сусідів, неодмінно виникне конфронтація зразка холодної війни», – вважає Г.Кіссінджер.

Росія вимушена пристосовуватися до нової геостратегічної ролі, котра не передбачає великих геостратегічних проєктів з огляду на структурні чинники стримування. Водночас США зацікавлені в залученні Росії до своїх проєктів. Саме тому більшість представників реалістської парадигми виступають проти розширення НАТО та приєднання України, оскільки це «створює нові розподільчі лінії в Європі, примушуючи об'єд-

нуватись тих, хто залишився... Розширення НАТО послабить становище тих росіян, які прихильно ставляться до ліберальної демократії та ринкової економіки, і посилить позиції супротивників. Це зменшить сподівання на подальше значне скорочення ядерної зброї та підштовхне Росію до зближення з Китаєм, а не з Європою та Америкою», – переконаний той самий Г. Кіссінджер.

Росія та Україна посідають різні сходинки в ієрархічній структурі міжнародних відносин, і вплив системного чинника по-різному визначатиме їх геостратегічні пріоритети. В науковому середовищі, практично, склалася однотайність щодо класифікації Росії та України за типом держав¹. Росія визначається як велика регіональна держава або майбутня велика держава. Україну зазвичай відносять до середніх держав із регіональною зовнішньою політикою. «Регіоналізм зовнішньої політики України виявляється в задекларованому курсі на інтеграцію до європейської спільноти та в намаганнях розвивати інтеграційні процеси в межах СНД», зазначає Г.Перепелиця. Середні держави здатні чинити певний вплив на своє близьке оточення, але такий вплив не виходить за межі одного регіону.

Становище Росії у світовій політичній системі як регіональної держави вказує на обмежуючі фактори стратегічного середовища, зокрема, межі її геостратегічної зацікавленості, ресурси, необхідні для реалізації інтересів, інструменти сили тощо. Як зазначає Г. Перепелиця основною проблемою, яка постає перед регіональними лідерами в їх претензіях на роль геостратегічних центрів, є недостатня геополітична вага, що позначається на прагненні закріпитися в системі міжнародних відносин як велика держава,

претендувати на регіональне лідерство та панування в регіоні. Росія намагається вирішити цю проблему, вдаючись до збирання «своїх іконних земель», що веде до послаблення, а то й позбавлення середніх і малих країн державного суверенітету, оскільки передбачає або їхнє приєднання до складу держав-лідерів, або створення наддержавного утворення, яке перебирає на себе функції суверенної держави

Для Росії Україна постає як потенційна перепона на шляху відновлення (в майбутньому) бажаного становища в світовій політичній системі: на глобальному рівні в прагненні Росії до створення багатопольярного світу, на регіональному – в намаганні водночас зберегти свою власну монополію на домінування на пострадянському просторі. Прагнення утримати провідні позиції в сусідніх регіонах вимагає від Росії протистояти не тільки провідним світовим гравцям, а й не допустити зростання потенціалу внутрішніх регіональних гравців, зокрема, України.

Як основу для з'ясування фактора України для геостратегічних цілей Росії доцільно застосувати концепцію середньої держави, яка виходить із особливості поведінки середніх держав, а саме їх скерованості на збереження міжнародного порядку та миру. Геостратегічна роль України як середньої регіональної держави є значно ширшою, ніж її власні про це уявлення.

На думку представників структурного неореалізму, Україна є стратегічно важливим чинником стабільності та безпеки в Європі, оскільки її суверенітет водночас унеможливорює відродження старої біполярної системи. У цьому контексті можна констатувати природне співпадіння інтересів України та зовнішніх регіональних гравців, особливо США, інтереси яких поляга-

ють у збереженні існуючого статус-кво розподілу сил у регіоні.

Однак, по-перше, регіональна система, яка впливає на визначення геополітичних пріоритетів Росії щодо України, сьогодні існує в умовах, за яких спільність основних стратегічних інтересів, цінностей та інтеграційних процесів призвели до втрати принципом анархічності свої дієвості.

По-друге, безпека, як показує розвиток політичних подій, не завжди виступає основним мотивом, що визначає взаємодію великих держав у сучасній системі міжнародних відносин, адже значно зросло значення економічної конкуренції. Крім того, у багатьох випадках визначальний вплив на зовнішню політику отримують внутрішні чинники держав. Як наслідок, представникам структурного реалізму важко пояснити чимало практичних кроків російської та української зовнішньої політики: чому Україна все ще не приєдналася до НАТО, прагнучи збільшити свою безпеку, чому відносини Росія та її супротивників з геополітичного змагання характеризуються як співпраця, а рівень взаємодії Росії та НАТО за окремими параметрами перевищує відносини України – НАТО? Чи можемо ми стверджувати, що поведінка інших великих регіональних держав

щодо їхніх сусідів, середніх держав, відтворює принципи російсько-українських відносин? Відповісти на ці запитання неможливо, керуючись лише абсолютним домінуванням безпекових імперативів.

Неокласичний реалізм-підхід: престиж як основний мотив геостратегічної поведінки Росії щодо України

Неокласичний підхід повертає нас до традиційної для реалізму концепції національного інтересу, яка лежить в основі формування геостратегії. Як зазначає Г. Моргентау, різновид інтересу, що визначає конкретні політичні дії, залежить від політичного та культурного контексту, в рамках якого формується зовнішня політика при одночасному зменшенні значення географії як елемента національної сили. Обмежена політична цінність здійснення прямого контролю над Україною і навіть негативний ефект внаслідок протидії інших країн ставить питання про

мотиви, які визначають важливість України для геополітичної стратегії Росії.

Представники неокласичного підходу вважають, що джерела геостратегії держави слід шукати не в структурі світової політичної системи, а в сприйнятті керівниками держав та елітами національних інтересів і потенціалу країни. Лідери (еліта), а не держави, є первинними факторами, тому вирішальне значення має те, як вони сприймають зміну розподілу сил на світовій арені, ніж те, що відбувається насправді. Не заперечуючи погляди К.Уолца на міжнародну структуру та її наслідки, неокласичні реалісти наголошують на необхідності аналізу на державному та індивідуальному рівні таких факторів, як внутрішня політика, сила держави, її наміри та особливості сприйняття цих процесів державними діями.

Структура міжнародної системи, визначена як розподіл влади між державами, встановлює рамки, в яких відбувається визначення геостратегічних пріоритетів. За Р.Швелером, «на системному рівні теорія балансу інтересів передбачає співвідношенні потенціалів, які самі не визначають стабільності системи.

Більш важливими є цілі та завдання задля досягнення яких вони використовуються: чи сила і вплив використовується для підтримки системи, чи її зміни, чи засоби досягнення таких цілей загрожують іншим країнам і спонукають їх почуватися безпечніше».

Парадигма реалізму розрізняє дві фундаментальні моделі поведінки держав у межах міжнародної системи балансу сил. У першому випадку держава задоволена своїм становищем у міжнародній системі й прагне його підтримувати, у другому – намагається його змінити і збільшити свою відносну силу. До цих двох моделей поведінки Г.Моргентау додає третю – бажання отримати владу для демонстрації. «Нація, яка прагне демонструвати силу, яку вона має, чи то з метою її збереження, чи збільшення, реалізує політику престижу».

Цим трьома моделями політичної поведінки в міжнародній політиці відповідають три типи стратегії. В основі геостратегії Росії щодо України лежить поєднання всіх трьох. По-перше, збереження статус-кво на пострадянському просторі з закріпленням власних провідних позицій після розпаду СРСР. По-друге, Росія неза-

**Борис Єльцин – Перший президент Російської Федерації.
Рік тому, 23 квітня, Борис Миколайович пішов з життя**

доволена існуючим світовим політичним порядком і прагне відновити свій статус великої держави, успадкувавши від СРСР міжнародні ознаки великодержавності. По-третє, дилема між історичною і психологічною важливістю здійснення політичного контролю над Україною і неспроможність Росії змінити статус-кво призводять до реалізації стратегії демонстрації сили, спрямовану як на внутрішніх, так і зовнішніх споживачів.

Два психологічні феномени впливають на сприйняття російською елітою цілей російсько-української геостратегії. По-перше, відчуття певної дискримінації Росії на міжнародній арені. У цьому контексті необхідність впливу на Україну виступає як доказ збереження великодержавного статусу Росії та її спроможності в перспективі виступити плюсом у майбутньому багатопольному світі. По-друге, історико-культурне тло заважає росіянам пристосуватися до існу-

вання України як незалежної держави. Це почуття російської політичної еліти в 1997 р. висловив Президент Російської Федерації Б.Єльцин: «Неможливо викинути з наших сердець те, що українці є рідними. Це наша доля – наша спільна доля».

Таким чином, незадоволення Росією її нинішньою позицією в міжнародній системі є центральним мотивом визначення її геостратегічної поведінки. Невідповідність ресурсів і мети досягнення статусу великої держави призводить до реалізації геополітичної стратегії, спрямованої на співробітництво із Заходом. Водночас, особлива роль України у внутрішній традиції Росії диктує необхідність збереження ознак впливу, що призводить до домінування політики престижу на українському напрямі.

**Микола ГНАТЮК,
старший викладач
кафедри політології
Національного
університету «Києво-
Могилянська Академія»**

¹ Поміж різноманітних параметрів відносної сили (кількість населення, ВВП, територія та ін.), які визначають місце держави неореалізм виділяє економічну могутність та військовий потенціал як найбільш суттєвий для гарантування безпеки в анархічному світі.